

UTSKRIFT

17

◇ 1977–2020 ◇

geolog Lena Bjuggner
i rådhuset på Muséet
len.

UTSKRIFT 17

1977–2020

EN VÄNBOK TILL ERIK OCH LENA

KULTURMILJÖ
HALLAND

Utskrift ges ut av Stiftelsen Hallands Länsmuseum, Kulturmiljö Halland

Detta är nr 17 i en löpande serie

Postadress: Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3, 302 43 Halmstad

Telefon: 035-19 26 00

E-post: kansli@kulturmiljohalland.se

Hemsida: www.kulturmiljohalland.se

Pärmens insidor: En djupdykning i lokalpressen med hälsning från Patrik Hallberg.

Fram- och baksida samt layout: Anders Andersson.

Redaktörer: Per Wranning och Leif Häggström.

©2019 Kulturmiljö Halland och resp. författare.

Författarna ansvarar själva för artiklarnas innehåll.

ISSN 1102-7290

Tryck: Kulturmiljö Halland, Halmstad 2019.

Innehåll

Förord	6
<i>Anas al Khabour</i>	
Till mina kära vänner Lena och Erik	9
<i>Monica Björk-Bulow</i>	
En hälsning	10
<i>Torbjörn Brorsson</i>	
Ås kloster, dess keramik och kontakter med moderklostret i Sorø	13
<i>Pär Connelid</i>	
Stora Slöinge – en tidigare storgård?	17
<i>Anders Håkansson</i>	
20 år – från torpare till slottsherre	21
<i>Leif Häggström</i>	
Utgårdaloke och Skreas järnålder	25
<i>Conny Johansson Hervén</i>	
Hörsås Revisited: The Sacred & Profane Memories of Conny Johansson Hervén	29
<i>Fredrik Larsson</i>	
På djupet med Halmstads historia – i mötet mellan gammalt och nytt	33
<i>Lennart Lundborg</i>	
Forskning om Hallands bronsåldershögar	37
<i>Linn Nordvall</i>	
Rapport till Erik och Lena om högen i Övraby socken, nr 25	41
<i>Christina Rosén</i>	
Gräsås – 30 år efteråt	45
<i>Bo Strömberg</i>	
Upptäckten av en välbesökt plats i Susedalens landskapsrum	49
<i>Stina Tegnhed</i>	
Ett altarskåp med ett ovanligt helgon – och möjligen konsthistoriens sötaste Jesusbarn.....	53
<i>Christina Toreld</i>	
På kors och tvärs genom halländsk järnålder	59
<i>Bengt Westergaard</i>	
En hög i Skedala	63
<i>Per Wranning</i>	
Det räcker med ett vykort!	65

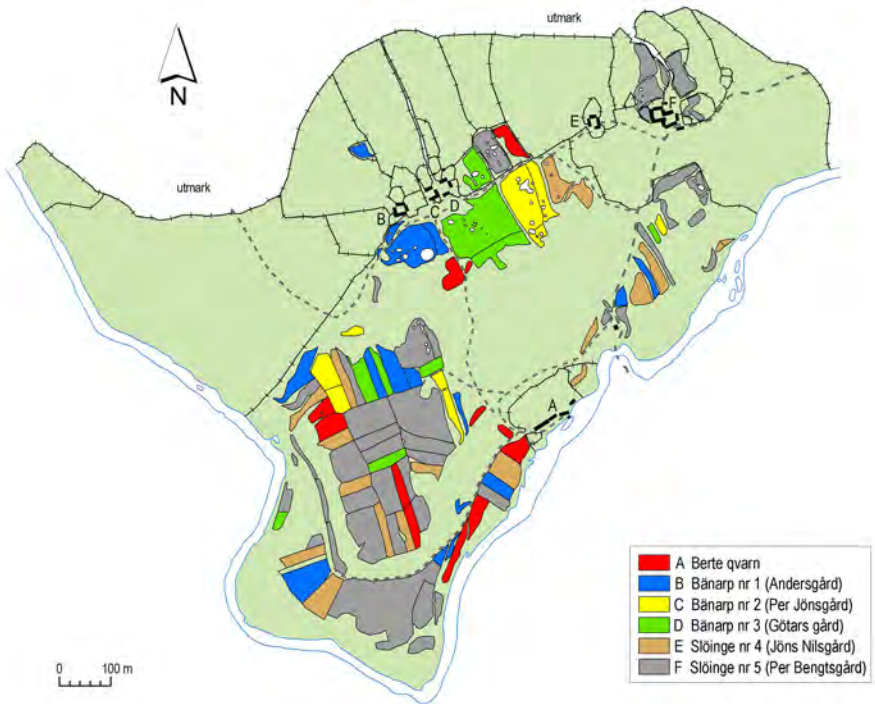
Pär Connelid

Stora Slöinge – en tidigare storgård?

Ar 1784 upprättade storskifteslantmätaren Eric Delin en intressant karta över dåvarande inägomarken strax sydväst om dagens Slöingesamhälle. Inägorna hörde till den lilla byn Bänarp i väster, två gårdar i Slöinge kyrkby (i norr) samt Bertekvarn intill Suseån i söder. Kartan är typisk för Delin; den är vacker, välgjord och rik på detaljer. Den illustrerar på ett tydligt sätt det bebyggelse- och landskapshistoriska djup som präglar de äldre hallandskartorna.

1784 års karta är också typisk för hur det halländska landskapet var organiserat strax före den agrara revolutionen. För det första visar åkermarken tydliga tecken på bandparcellering, ett mönster som ytterst torde avspegla medeltida markplanering. För det andra samsas flera gårdar – i olika byar – inom ett åker- och ängsgärde. Bebyggelsen är placerad i ytterkanterna av detta. Redan en hastig blick på kartbilden ger upphov till misstanken om att Slöingegårdarna längst i nordost flyttat till sina tomter relativt sent, sannolikt när hägnadslaget skapades. Inägorna begränsas till stor del av Suseån, som här gör en påtaglig sväng. I norr tar utmarken vid.

Bänarpsgårdarna – kallade Andersgård, Per Jönsgård och Göters gård (B–D) – ligger på rad uppe på höjden, strax söder om nuvarande avfarten vid E6. Några hundra meter längre mot nordost återfinns de två ”utflyttargårdarna”, vilka kameralt hör till Slöinge kyrkby som ligger på andra sidan utmarken längre österut. Det ena av dessa – Slöinge nr 5 (F) – består av två gårdsgropper vilka dock i realiteten är uppdelade på tre brukare. Gårdsläget ligger idag inne i Slöinge samhälle, i södra änden av Stenlösvägen. Gården E (Slöinge nr 4) ligger för sig själv ute i en beteshage. Bertekvarn återfinns med alla sina byggnader på Suseåns västra sida. Flera av vägarna på 1784 års karta finns kvar än idag, exempelvis den i östligaste delen av kartan, motsvarande Bertevägen genom Slöinge samhälle.

Figur 2: Digital bearbetning av 1784 års karta utvisande respektive gårds ägor i åkermarken.

De flesta gårdarna är relativt små, med tre till fem tunnland åker. Slöinge nr 5, som är ett gammalt skattehemman, är dock avsevärt större än övriga och förfogar över hela 19 tunnland. Det är en ovanligt hög siffra för ett hemman vid den här tiden. Lantmätaren benämner för övrigt gården "Stora Slöinge" i den inledande beskrivningen. Man börjar här onekligen undra över gårdens ursprung. De båda Slöingegårdarnas kamerala hemvist i kyrkbyn framstår också som märklig. Geografiskt och brukningsmässigt har de ju inget alls med denna att göra!

Som framgår av den digitala bearbetningen av storskifteskartan (figur 2) äger nästan samtliga gårdar del i de olika åkerområdena före skiftet. Således har Bänarpsgårdarna enstaka tegar i åkrarna närmast ån söder och norr om kvarnen. Omvänt har Bertekvarn ett par tegar i åkermarken närmast Bänarp i norr. Tegblandningen är alltså ganska långt driven. De mest intressanta åkerfälten ligger emellertid närmare åkröken längst i söder, i synnerhet den största, sammanhängande ytan uppe på höjdrinken. "Ågokartan" visar att Slöinge nr 5 här förfogar över oproportionellt mycket mark. En jämförelse med "bonitetskartan" (figur 3)

Figur 3: Digital bearbetning av 1784 års karta utvisande de tre högsta bonitetsklasserna i åkermarken.

visar att det här dessutom rör sig om den mest högvakastande marken. Tegarna till Slöinge nr 4 och 5 uppträder dessutom intill varandra på ett sätt som gör att man kan misstänka att den förra avsåndrats ur den senare.

En hypotes skulle kunna vara att Slöinge nr 4 och 5 har ett ursprung i en storgård av något slag, som legat på höjdområdet i nära anslutning till Suseåns spektakulära krök. Förekomsten av en tidigt belagd, stor kvarn i området gör det hela ännu mer spännande; kvarnar brukar ju uppträda i närheten av storgårdar. Dateringen av en sådan större enhet kan i så fall sannolikt föras tillbaka till medeltiden.

Men varför räknas Slöingegårdarna i hägnadslaget nere vid Suseån till kyrkbyn? Om tankegångarna kring en eventuell medeltida storgård håller streck finns flera tänkbara förklaringar. En storgård kan ha legat bakom uppförandet av sockenkyrkan på 1000- eller 1100-talet. Gården kanske rent av från början låg nära kyrkan och sedan flyttade ut därifrån. Sådana utflyttningar från byar var vanliga i södra Sverige och Danmark under medeltiden. Kopplingen till kyrkbyn kan möjligen också vara att gården och den

Figur 4. Drönbild över det misstänkta «storgårdsområdet» sydväst om dagens Slöinge. Suseån gör här en kraftig böj. Uppe till höger skimtar Bertekvarn och Slöinge samhälle. Foto: Kula AB.

tillhörande kvarnen vid någon tidpunkt donerats till kyrkan. Slöinge kyrka var i alla fall på 1500-talet ägare till Bertekvarn.

Det går här inte att bortse från den numera i svensk arkeologi välkända ”guldgubbe-boplatsen”, belägen endast ett par kilometer mot nordväst. Den spektakulära stormansmiljön, som undersöktes under 1990-talet av dåvarande Hallands läns museer (med bl a Erik Rosengren som en av projektledarna!), övergavs av allt att döma hastigt omkring år 1000. Orsakerna till övergivandet är inte kända men antas ha haft med ändrade maktförhållanden i det tidigmedeltida samhället att göra. Kanske var det istället bara så, att gården flyttade. Stormannen blev kristen, lät bygga kyrkan i Slöinge och etablerade gården på höjden ovanför åkroken, med kontroll över kvarn och passagen över ån!

Intressant är också ansamlingen av gravar i närheten av det misstänkta storgårdsområdet. Exempelvis utgörs Åkerholmen i det största åkerområdet på 1784 års karta av en nästan tjugo meter stor gravhög. I ängsmarken 100–200 meter söder om Bänarpsgårdarna finns ett litet gravfält med ett knappt tiotal högar och stensättningar. I åkrarna omedelbart norr om finns flera impediment som med största sannolikhet är gravar, idag dock bortodlade. Förekomsten av en massa gravar i området visar att platsen under lång tid varit attraktiv, med goda möjligheter till utblick och exponering över omgivande landskap.